

KALKINMA PROBLEMLERİ VE DOĞU ANADOLUMUZ

Prof. Dr. Nermin ERDENTUĞ

Etnoloji Kürsüsü Profesörü (D. T. C. Fakóltesi)

Yeni zamanlarda kalkınmakta olan memleketler dünyanın sür'atle değişmekte olduğunu görmekte-dirler: bu memleket insanları çeşitli ekonomik ve teknik yardımlar istemektedirler. Ve bunlara muhtaç-turlar da. İşte doğu Anadolu'da, az gelişmiş memleketler arasında yer alan memleketimizin en unutulmuş ve ihmal edilmiş bir parçası ve böy-le türlü ekonomik ve teknik yardıma muhtaç olan bir bölgesidir.

Anadolumuzun özellikle doğumuzun uzun yıllar ihmal edilmiş olduğu herkesce bilinen bir gerçektir. Her nekadard Cumhuriyet rejimi ile Anadolu'ya - köylerimize yönelmeye başlanmış ve yakın geçmişte de buraların kalkınması yolunda çeşitli gayretler yapılmış ise de, Ana-dolumuzun özellikle doğu parçamızın bugünkü geri durumu gayri kabili inkârdır. Yapılmış ve yapılmakta olan kalkınma gayretlerine rağ-men, bu bölgemizin geri kalmasının nedenleri arasında geçmişin akin-ları, harpleri, kötü idareleri ve ihmalleri yanı sıra bugünün de bir çok nedenlerini katmak gerekir.

Son yüzyılda, medeniyet (Civilization) Avrupa ve Amérika'da ve bunlarla teması gelen ve ticari ilişkiler kuran memleketlerde "artan bir sınılaşma" manasına gelmektedir¹. Diğer taraftan, batıda ve doğu-da bir çok memleketlerde, sınılaşma süresinin uzun bir zaman için, plânlanmış olduğu da bir gerçektir. Nitekim Türkiye'de böyle memle-ketlerden biridir. Türkiye, henüz plânlanmaya giriş devrinde², kalkın-ma faaliyetlerini sür'atle ve kesif bir şekilde uygulama yoluna girmiş ise de , beklenen müessir netice ve hız derecesi henüz tatminkâr ol-maktan uzaktır. Gerçi, böyle gelişme plânlarının 3 - 5 hatta 10 yıl gibi

1 Margaret Mead, Cultural patterns and Technical change, sah. 236, 1962 Mentorbook by the New American Library.

2 (1961 den bu tarafa)

bir zaman içinde müessir neticeler sağladığı da hiç bir memlekette kayıt edilmemiştir¹. Bundan başka kalkınma plânının uygulanmasında mes'ul durumda olanlar da umumiyetle bu hususta doğacak etki ve neticeler hakkında bir bilgi ve görüşe sahip değildirler. Diğer deyim ile, plân uygulayıcılarının çoğunlukla ve çoğu kimsenin bilmediği, bir nev'i "kültür körlüğü"ne duçar oldukları bir gerçektir². İşte, kanaatimce bu günün kalkınma çabalarının ağır gidişinin nedenleri arasında bu sebebi dikkate almak gereği ilk başta hatırlanacak bir husus olmalıdır. Çünkü bu "Kültür körlüğü"dür ki bizi, türlü ekonomik ve teknik yardımlara muhtaç olan memleketimizin ve özellikle uzun zaman unuttuğumuz bir bölgemiz olan Doğu Anadolu insanların ihtiyaçlarını ve arzularını tam manasiyle anlamamıza mani olmaktadır; ve yine bu körlüktür ki dar ölçüde düşünülmüş gelişme programlarından doğacak ekonomik, sosyal ve kültürel neticeleri görmemize mani olmaktadır. Şöyle ki, insanî bir ruh ile ve milletler arası ve millî programlara göre yapılan yardım ve plânlamalara rağmen, bu gelişmeyi kabullenecek insanların, çoğunlukla minnettar bile olmadıkları görülür. Çünkü bilinen ihtiyaca ve arzu edilen yardıma ve uzmanların maharetine rağmen, bazen kalkınma programını uygulamaya zorladığımız alıcı insanlar gerçekten bu programı istemezler ve belki de bu program için hazır değildirler. Diğer taraftan, teknik uzmanlar üzerinde çalıştıkları toplumlarda yaşamak ve çalışmak hususlarında başarılı bir intibak yapmamışlardır; ve işte bunların içinde buldukları toplumun mahiyetinde mevcut iyi bilinmeyen manâlar'ın gayeye erişmeye mâni oldukları ve böyle yardım programlarının gayelerine ulaşamadıkları görülür.

Öte yandan, şurası bir gerçektir ki "teknolojik gelişme" karmaşık bir süreçtir ve bu uzmanlarca da tam mükemmel bir şekilde anlaşılmış değildir ve bizzat kelime dar manası bile insanı hataya sevk edebilecek kudrettedir. Şöyle ki "teknolojik gelişme" diye tek başına bir şey düşünülemez. Belki bunun yerine "Sosyo - Teknolojik gelişme"³ terimi kullanılırsa düşüncelerimiz daha çok aydınlığa kavuşacaktır. Çünkü gelişme veya kalkınma, maddi ve teknik ilerlemelerin açıkça

1 Meksika'nın Yucatan ilaresinde bulunan Chan Kom köyü ve bölgesi ve Melanezya'da plânlı şekilde yapılmakta olan kalkınma hamleleri en güzel misallerdir.

A. P. Elkin, *Social Anthropology in Malenesia*, sah. 16-19, 1953

2 George M. Foster, *Traditional Cultures and the Impact of Technological change*, Sah. 1, 1962.

3 *Ibid*, sah. 2

kabulünden de çok fazla bir şeydir; bu gelişme, aynı zamanda kültürel, sosyal ve psikolojik süreçtir de. Öyle ki, her teknik ve maddi değişmelerle birlikte bu maddi değişiklik etkisinde kalmış olanların vaziyet alışlarında (attitude), düşüncelerinde, değerlerinde ve inançlarında ve davranışlarında mukabil değişmeler meydana gelir: bu maddi olmayan değişmeler kolayca fark edilemezler; çünkü bu değişmeler daha derinlerdedir. İşte çok defa bu değişmeler dikkate alınmazlar veya bunların mânaları pek değerlendirilemez.

Gerçekten, çoğumuz gelişmenin kültür, sosyal ve psikolojik cepheleri hakkında, sırf teknolojik gelişmeye nisbetle çok az şey biliriz. Meselâ, yeni gelişmekte olan memleketlerde fabrika işçiliğinin ithali, aile yapısında değişmeler meydana getirmektedir: eğer işçiler ve aileleri bu yeni sosyal örnekleri (Social - Pattern) kabul ederlerse ve kendi geleneksel ailevi vazifelerine karşı vaziyet alışlarını yeni şartlarla uzlaştırırlarsa, sınıyışmenin yıkıcı olmasını önliyeceklerdir. Fakat çok defa böyle uzlaşmalar da güçlkle temin edilmekte ve buna tâbi olarak "Kalkınma süreci"de ağır cereyan etmektedir. Hülâsa bir sanayinin kurulmasında çok defa bir çok manialarla karşılaşmaktadır. Bu mânialar ise o sahanın kültür değerleri (Cultural Values) inden doğmaktadır. Bu halde sınıyışmenin ithal edileceği bölgelerde toplumlari tahripten korumak için yukarıda işaret ettiğimiz üç soy (kültürel, sosyal, psikolojik) faktörleri dikkate almak gerekmektedir.

Diğer taraftan, memleketimizde kalkınma plânı uygulayıcılarından bir ziraatçi uzman, köylüye tavsiye ettiği yeniliklerin (yeni bir nezle buğday cinsini veya toprağı işlemede yeni bir usulu) açık olan faydalarına rağmen, onların ilgisizliğı ile karşılaşabilir. Diğer deyimle, teknolojik bakımdan az ilerlemiş olan memleketlerde bir çok insan toplulukları değişmeyi kabul etmekte isteksizdirler veya bunu kabule maktadır değildirlir. Çünkü gelişmeye karşı teşvik ve değişme arzusu bütün insanlarda aynı zamanda mevcut değildir; bir insan için arzuya şayan görünen şey diğeri için arzuya şayan görünmeyebilir; ve biri için iyi olan şey diğeri için kötü olabilir ve nihayet bu teknolojik bakımdan az ilerlemiş memleket insanları arasında, "gelenek" daha ağır basar ve "yeni" ve "daha iyi" gibi şeyler bu insanlarda bunları tecrübe etmek için bir arzu uyandırmaktan ziyade, onları geleneklerine sımsıkı tutunmalarına zorlar¹. Hülâsa, hepimizde değişmeyi teşvik

1 İbid s. 4

eden sebepler (motivations) bu değişmeye karşı gelen mukavemetlerle çatışır. Bu sebepleri ve mukavemetleri tâyin eden faktörler kültürel, sosyal ve psikolojiktirler: bunların da kökleri kültürümüzü karakterize eden "değer sistemimiz" dedir. Bu faktörler ise, üzerinde inceleme yapılan gurubun üyeleri arasındaki münasebetlerin mahiyetinde, mertbe, rol meselelerinde bulunabilir; yine bu faktörler, bir grup içinde veya farklı gurupların (meselâ bir memleketin teknik uzmanları ile diğer memleketin köylüleri) üyeleri arasındaki hatalı münasebetlerde bulunabilir.

Hele son zamanlarda "teknolojik gelişme"ler de insan faktörünün rolü gittikçe kabul edilmektedir; kalkınma plânını uygulayacak uzmanların gönderilmiş oldukları sahalardaki gurupların "kültür şekilleri"ni ve "toplumsal şekilleri"ni iyi anladıkları nisbette daha başarılı oldukları da bu gün artık tesbit edilmiş bir bilimsel gerçektir¹.

Netice olarak, geleneksel değerlerin ağır bastığı memleketimizin² ve özellikle "doğu anadolumuzun Etnolojik meseleleri" için söyleneceğim hususlar şunlar olacaktır.

Memleketimizin Etnolojik meseleleri vardır ve bunlar doğu anadolumuzdan başlar: bu meseleler bütünüyle "Kültür siperliği"nin gölgesi ne sığınmışlardır. Doğu anadolumuz kültür değerleri (Etnoloji bunları inceler) için diğer deyimle, kültür şekilleri ve sosyal şekilleri için söylenecek bir miktar bilimsel bilgimiz³ varsa da yeterli değildir.

Diğer taraftan, doğu anadolu kalkınma davasında, insanların (yani köylülerinin) hazırlanmaları zorunluğudur. Ancak bu hazırlanışta hazırlayıcıların bu insanların içinde yaşadıkları kültürel doku örneğini (Cultural Pattern) tanımaları şarttır⁴. Sonra, sıra ile kalkınmaya karşı olan direnmeler ve kalkınmayı teşvik edici faktörler (topyekün Etnolojik meseleler) incelemesi gereği vardır. Böylelikle, meselâ doğu anadolumuz için gruplar arası (alevi - sünî) mücadele-

1 George M. Foster.

2 Anadolu Türk köy topluluğu, geleneksel toplumlar (Traditional societies) arasında yer almaktadır.

3 Prof. Dr. Nermin Erdentuğ'un ifadesi.

4 1960 dan bu tarafa Etnoloji kürsüsü lisans çalışmalarından bazı köy araştırmaları doğu anadolu köyleri üzerinde yapılmıştır. (Prof. Erdentuğ kontrolünde).

5 Nitekim ben bu gereği, Ankara köylerinde köy sos. hizmetleri ile ilgili problemlerin çözülmesinde göstermiş bulunuyorum. Bak. Prof. Nermin Erdentuğ, Ankara İli köylerinde Sosyal Hizmet ve Sosyal Antropoloji bakımından bir araştırma. 1966.

leri (grupların birbirlerine karşı vaziyet alışları) nın, zaman zaman siyasi seçim mücadelelerinin ve "ağalık toprak mülkiyeti" şekillerinin doğu anadolunun kalkınmasına karşı gelen faktörlerin bir kısmını teşkil ettikleri bilinecektir. Sonra, bu gibi ana meseleler yanı sıra, bölgelere özgü olacak meselelerin de tesbiti yapılacaktır. Bu da ancak, doğu anadoluda bölge bölge yapılacak rehber çalışmalarından elde edilecektir. Böylece, uzman veya teknisyen, köylülerin aşından niçin korktuklarını ve neye ziraat programlarına mukavemet ettiklerini ve niçin bazan okuma öğretmek kampanyasının köylülerin ilgisini çekmediğini anlayacaklar ve bu bilgi ile de bu mukavemetleri yenmek yollarını arayabileceklerdir. Netice olarak, aynı uzmanlar kültürel doku veya örnek ile teknik değişmeyi en iyi şekilde nasıl uzlaştıracaklarını keşf edebileceklerdir. Neticede, o grubun insanları kalkınmaya hazırlanmış olacaktır. Bu halde, doğunun kalkınma meselelerinin temelinde kültür yapısı ile ilgili meselelerin (Etnolojik meselelerin) çözümü yatmaktadır. Bilim buna böyle inanmayı emretmektedir. Gerçekten, bu meselelerin çözümlenmesi yeni kalkınma programlarını men eden güçlüklerin yenilmesi, sosyal bilimin ve özellikle Etnolojinin bir yan disiplini olan sosyal antropolojinin daha iyi anlaşılması ve kullanılması ile mümkün olabilecektir.

Bu halde doğu anadolu için işaret ettiğimiz meselelerin çözümünü yakında açılmasını ümit ettiğimiz Diyarbakır Üniversitesinden ve orada kurulacak bir "Etnoloji araştırmaları merkezi"nden beklememiz gerekecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- Margaret Mead**, Cultural Patterns and Technical change 1962. The New American library, Newyork.
- A. P. Elkin**, Social anthropoly in Melanesia 1953.
- George M. Foster**, Traditional cultures and the Impact of Technological change. Harper and Row Publishers. 1962
- Nermin Erdentuğ**, Ankara İli köylerinde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Antropoloji bakımından bir araştırma. Ankara Sosyal Hizmet G. Müdürlüğü araştırmaları. 1966.